ÇOCUK VE GELİŞİM DERGİSİ (ÇG-D)/Journal of Child and Development (J-CAD)
Araştırma / Original Article
2025; 8(16): 1-15
DOI: 10.36731/cg.1768507

Okul Öncesi Dönemde Felsefe Temelli Eğitim (P4C) Uygulamaları: Eleştirel Düşünme ve Perspektif Alma Becerilerine Yönelik Deneysel Bir İnceleme

Philosophy-Based Education (P4C) Applications in Preschool: An Experimental Study on Critical Thinking and Perspective-Taking Skills

Gizem Nur Boynueyri[1], Gülçin Güven[2]

[1] İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
[2]Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemde uygulanan felsefe temelli eğitim programının (P4C), çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerileri üzerindeki etkisini incelemektir.
Yöntem: Bu çalışma, 60–72 aylık çocuklar üzerinde felsefi temelli eğitimin etkilerini incelemek amacıyla karma yöntem desenlerinden açıklayıcı ardışık model kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında İstanbul'un Ataşehir ve Bahçelievler ilçelerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı altı anaokulunda öğrenim gören, 60-72 aylık 48 çocuk oluşturmuştur. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Deney grubundaki 24 çocuk 12 hafta boyunca haftada bir gün olmak üzere toplam 12 felsefe (P4C) oturumuna katılmış, kontrol grubundaki 24 çocuk ise mevcut müfredata devam etmiştir. Veri toplama araçları olarak; demografik bilgiler için araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu, "5-6 Yaş Çocuklar İçin Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünmenin Değerlendirilmesi Ölçeği" ve "Çocuklar İçin Bakış Açısı Alma Testi" kullanılmıştır. Veri analizi SPSS 25.0 programı ile gerçekleştirilmiştir.
Bulgular: Araştırmanın nicel bulgularına göre, deney grubunda uygulanan felsefe temelli eğitim programının çocukların eleştirel düşünme ve özellikle bilişsel ($p<0.001$) –duygusal ($p<0.001$) bakış açısı becerilerinde anlamlı gelişme sağladığı saptanmıştır. Ayrıca, nitel bulgular çocukların düşüncelerini gerekçelendirme, farklı görüşleri değerlendirme ve tartışmalara daha aktif katılma davranışlarında belirgin artış olduğunu ortaya koymuştur. Öğretmen görüşleri de çocukların iletişim kurma, soru sorma ve arkadaşlarının bakış açısını anlama konularında önceki döneme kıyasla daha olgun ve yapıcı tepkiler verdiklerini göstermektedir.
Sonuçlar: P4C temelli eğitim programı, deney grubundaki çocukların eleştirel düşünme ve özellikle bilişsel-duygusal bakış açısı alma becerilerinde anlamlı gelişmeler sağlamıştır. Ayrıca, felsefi sorgulama ile dil, bilişsel beceriler ve eleştirel düşünme arasında güçlü ilişkiler gözlenmiştir. Öğretmen görüşleri de bu gelişmeleri destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra, programın çocukların iletişim becerileri, tartışma kültürü ve sosyal etkileşim süreçlerinde olumlu değişimler yarattığı görülmüştür. Çocukların düşüncelerini gerekçelendirme, akranlarının fikirlerine saygı gösterme ve farklı bakış açılarını değerlendirme davranışlarında belirgin bir ilerleme gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler*:* bakış açısı alma, eleştirel düşünme, felsefe temelli eğitim, okul öncesi eğitim, p4c

ABSTRACT

Purpose: The purpose of this study is to examine the effects of a philosophy-based education program (P4C) implemented in early childhood on children's critical thinking and perspective-taking skills.
Method: This study was conducted using an explanatory sequential mixed-methods design to investigate the effects of philosophical inquiry-based instruction on children aged 60–72 months. The study group consisted of 48 children attending six public preschools affiliated with the Ministry of National Education in the Ataşehir and Bahçelievler districts of Istanbul during the 2024–2025 academic year. A purposive sampling method was employed. The experimental group (n=24) participated in a total of 12 P4C sessions delivered once a week for 12 weeks, while the control group (n=24) continued with the existing curriculum. Data were collected through a Personal Information Form developed by the researcher, the "Evaluation of Critical Thinking through Philosophical Inquiry Scale for 5–6-Year-Old Children," and the "Perspective-Taking Test for Children." Quantitative data were analyzed using SPSS 25.0.
Results: Quantitative findings revealed that the philosophy-based education program led to significant improvements in children's critical thinking and particularly in their cognitive ($p < .001$) and emotional ($p < .001$) perspective-taking skills. Qualitative findings further indicated marked increases in children's ability to justify their ideas, evaluate different viewpoints, and participate more actively in discussions. Teachers also reported that children demonstrated more mature and constructive responses in communication, questioning, and understanding their peers' perspectives compared with the pre-intervention period.
Conclusion: The P4C-based education program significantly enhanced the critical thinking and cognitive–emotional perspective-taking skills of children in the experimental group. Strong relationships were observed between philosophical inquiry and children's linguistic, cognitive, and critical thinking skills. Teacher reports supported these findings, highlighting positive changes in children's communication skills, discussion culture, and social interaction processes. Additionally, notable progress was observed in children's ability to justify their thoughts, respect peers' ideas, and consider multiple perspectives.

Keywords*:* critical thinking, early childhood education, p4c, perspective-taking, philosophy-based education

Giriş

İnsan gelişimi, doğum öncesi dönemden başlayarak yaşam boyu süren dinamik ve çok boyutlu bir süreçtir. Gelişim ve öğrenme, çocuğun biyolojik özellikleri ile içinde bulunduğu çevrenin sürekli etkileşimi sonucunda şekillenir (NAEYC, 2020). Bu gelişim çizgisi içinde, bilişsel, duyuşsal ve sosyal temellerin atıldığı erken çocukluk dönemi kritik bir evre olarak öne çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası raporlarda erken çocukluk genellikle doğumdan yaklaşık 8 yaşına kadar olan dönem olarak tanımlanmakta ve bu

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Gizem Nur Boynueyri, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
E-posta: gizemnurboynueyri@gmail.com
Geliş tarihi / Received: 20.08.2025, Kabul tarihi / Accepted: 15.12.2025
*Bu çalışma Gizem Nur Boynueyri tarafından Doç. Dr. Gülçin Güven danışmanlığında hazırlanan "Felsefe Temelli Etkinliklerin (P4C) Çocukların Eleştirel Düşünme ve Bakış Açısı Alma Becerilerine Etkisi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

yılların, çocuğun bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişimi açısından "temel yıllar" olduğu vurgulanmaktadır (Shonkoff & Phillips, 2000; UNICEF, 2023; WHO, 2007).

Özellikle yaşamın ilk altı yılı, çocukların çevreleriyle etkileşime geçerek soru sormaya, anlam aramaya ve dünyayı kavramsal olarak örgütlemeye başladıkları bir dönemdir. Bu yıllarda beynin olağanüstü bir hızla geliştiği, sinir bağlantılarının deneyim ve etkileşimler yoluyla şekillendiği, ilk yıllarda yaşanan deneyimlerin sonraki öğrenme, sağlık ve iyi oluş üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı ortaya konmaktadır (Shonkoff & Phillips, 2000; UNICEF, 2023).

Bu dönemde aile, çocuğun ilk öğrenme deneyimlerinin yaşandığı temel ortamı oluştururken, güvenli, besleyici ve etkileşimli bakım, sağlıklı gelişim için vazgeçilmez bir koşul olarak görülmektedir (UNICEF Türkiye, 2024). Okul öncesi eğitim kurumları ise, çocuğun zihinsel gelişimini planlı ve amaçlı öğrenme yaşantılarıyla destekleyen, akran etkileşimi ve zengin uyarıcı çevre aracılığıyla bilişsel ve sosyal becerilerin yapılandığı önemli bir eğitim basamağı hâline gelmektedir. Erken çocukluk döneminde sunulan kaliteli bakım ve eğitim deneyimlerinin, çocukların daha sonraki eğitim yaşamlarında ve yetişkinlikteki toplumsal ve ekonomik uyumlarında koruyucu bir rol oynadığı, farklı araştırma ve politika raporlarında vurgulanmaktadır (UNICEF, 2023; Likhar vd., 2022).

Okul öncesi dönem, çocuklara problem çözme, akıl yürütme, analiz–sentez yapma, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey bilişsel becerilerin nüvelerini geliştirme açısından zengin fırsatlar sunar. Bu becerilerin rastlantısal deneyimlere bırakılmayıp, eğitim programları aracılığıyla düzenli ve sistemli biçimde desteklenmesi, çocuğun yalnızca akademik başarısını değil, uzun erimli sosyal uyumunu ve yaşam boyu öğrenme eğilimini de olumlu yönde etkileyebilmektedir (Başerer & Duman, 2019; Demirbilek & Gültekin, 2024). Erken çocukluk döneminde düşünme becerilerine odaklanan araştırmalar, küçük yaş çocuklarının da uygun uyaranlar sağlandığında karmaşık akıl yürütme süreçlerine katılabildiğini ve eleştirel sorgulama gösterebildiğini ortaya koymaktadır (Demirbilek & Gültekin, 2024).

Bu bağlamda, merak duygusu erken çocuklukta düşünmenin itici gücü olarak öne çıkmaktadır. Bireyin doğasında var olan merak, onu soru sormaya, mevcut yanıtlarla yetinmeyip daha derin açıklamalar aramaya ve bilgiyi yeniden yapılandırmaya yönlendirir (Başerer & Duman, 2019). Ancak Çiçek'in (2017) de vurguladığı gibi, çocuklarda doğuştan var olan bu merak zamanla körelebilmekte, tek yönlü, sınav odaklı veya ezbere dayalı öğrenme ortamları çocukların içsel öğrenme motivasyonunu zayıflatabilmektedir. Bu nedenle, çocukların merakını canlı tutan, onları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik eden eğitim yaklaşımlarının erken yaşlardan itibaren devreye girmesi önem taşımaktadır.

Güncel eğitim yaklaşımları, bireyin yalnızca bilgiye ulaşmasını değil, aynı zamanda bu bilgiyi sorgulama, eleştirme ve dönüştürme kapasitesini geliştirmeyi temel hedef olarak benimsemektedir. Bu çerçevede eleştirel düşünme, farklı bakış açılarını değerlendirme, gerekçelendirilmiş yargılarda bulunma ve problem durumlarını çok yönlü analiz etme gibi beceriler hem demokratik yurttaşlık hem de sosyal–duygusal yeterlilikler açısından temel görülen beceriler hâline gelmiştir (Fisher, 2005; Kızıltan, 2012). Eleştirel düşünme ve farklı bakış açıları geliştirme gibi becerilerin erken yaşlarda temellenmesi, bireylerin çevrelerini daha bilinçli ve empatik bir biçimde değerlendirmelerine katkı sağlar (Motamedi, 2007; Demirbilek & Gültekin, 2024).

Düşünme becerileriyle doğrudan ilişkili olan felsefi yaklaşım, bireyin kendi düşüncelerini yapılandırma, başkalarının görüşlerine açık olma ve çok yönlü değerlendirme yapma yeterliklerini destekleyen önemli bir araçtır. Bu noktada, "Çocuklar İçin Felsefe" (Philosophy for Children – P4C) yaklaşımı, çocukların düşünsel gelişimini destekleyen pedagojik bir model olarak öne çıkmaktadır. Matthew Lipman tarafından geliştirilen P4C, felsefeyi okul programlarına "ek bir ders" olarak eklemekten çok, çocukların akıl yürütme, sorgulama ve etik düşünme becerilerini güçlendiren bir düşünme eğitimi çerçevesi olarak tanımlanmaktadır (Karakaya, 2006; Kızıltan, 2012; Lipman, 2012).

P4C yaklaşımı, çocuklara hazır bilgi aktarmaktan ziyade, onların sorgulama topluluğu (community of inquiry) içinde birlikte düşünmelerini, soru üretmelerini, gerekçeler sunmalarını ve birbirlerinin düşüncelerine yanıt vermelerini hedefler. Çocuklar, bir hikâye, resim, film sahnesi veya yaşantı üzerinden ortaya çıkan felsefi sorular etrafında akranlarıyla diyaloga girer, bu süreçte hem kendi düşüncelerini savunma hem de başkalarının bakış açılarını anlamaya çalışma fırsatı bulurlar (Forrester ve Hui, 2022; Lipman, 2012; Özdemir, 2018). Bu etkileşim temelli yapı, çocukların hem eleştirel hem yaratıcı hem de iş birliğine dayalı düşünme becerilerini birlikte kullanmalarına olanak tanır (Ab Wahab vd., 2022; Lipman, 2012). P4C yaklaşımı, çocukların bilgiyi pasif alıcılar olarak değil, aktif anlam kurucular olarak gördüğü yapılandırmacı gelişim kuramlarıyla (Bruner, 1960, 1966; Piaget, 1952, 1964) ve çocuğun bilişsel–sosyal gelişimini çok katmanlı çevresel sistemler içinde ele alan ekolojik sistemler kuramıyla uyum göstermektedir (Bronfenbrenner, 1979, 2005).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, P4C ve benzeri felsefi sorgulama temelli programların çocukların eleştirel düşünme, problem çözme, akademik başarı ve sosyal becerilerinde anlamlı gelişmeler sağladığını göstermektedir. Uluslararası çalışmaları bir araya getiren meta-analizler, P4C uygulamalarının orta düzeyin üzerinde etki büyüklüklerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Ab Wahab vd., 2022; Garcia-Moriyon vd., 2005). Türkiye bağlamında da P4C yaklaşımının ilkokul düzeyinde bilimsel tutum, problem çözme ve akademik başarı gibi alanlarda olumlu etkilerini ortaya koyan çalışmaların sayısı artmakla birlikte, özellikle okul öncesi dönemi hedefleyen uygulamalı araştırmaların hâlen sınırlı olduğu görülmektedir (Aksoy, 2024; Demirbilek & Gültekin, 2024; Ulucan, 2023).

Öte yandan Jana Mohr Lone ve benzeri araştırmacılar, çocukların erken yaşlardan itibaren felsefi sorular sorma, adalet, dostluk, iyi–kötü, gerçeklik gibi soyut kavramlar üzerine düşünebilme kapasitesine sahip olduklarını, bu kapasitenin ancak çocukların seslerinin dikkate alındığı ve ciddiye alındığı öğrenme ortamlarında açığa çıktığını vurgulamaktadır (Lone, 2021). Bu bulgular, P4C'nin okul öncesi dönemde yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda sosyal–duygusal gelişimi destekleyen bütüncül bir çerçeve sunabileceğine işaret etmektedir.

Tüm bu kuramsal ve ampirik bulgulara karşın, okul öncesi eğitimde düşünme becerilerine ve felsefi sorgulamaya odaklanan programlar gerek program düzeyinde gerekse sınıf içi uygulamalar anlamında henüz yeterince yaygınlaşmamıştır. Özellikle 60–72 aylık çocuklarda eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerini sistemli bir P4C programı ile destekleyen ve bu etkileri nicel ve nitel yöntemlerle bütüncül biçimde inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır (Demirbilek & Gültekin, 2024; Ulucan, 2023). Bu

durum, erken çocukluk döneminde felsefe temelli eğitimin etkililiğini ortaya koyacak yeni araştırmalara duyulan ihtiyacı göstermektedir.

İlgili literatür doğrultusunda, bu araştırmanın amacı, 60–72 aylık çocuklara yönelik olarak uygulanan felsefi temelli etkinliklerin (P4C), çocukların eleştirel düşünme becerileri ile farklı bakış açıları geliştirme yeterlikleri üzerindeki etkisini deneysel olarak incelemektir. Bu bağlamda, aşağıda belirtilen araştırma soruları, literatürdeki temel bulgulara ve kuramsal yaklaşımlara dayalı olarak yapılandırılmıştır:

1. Deney ve kontrol grubundaki çocukların eleştirel düşünme becerileri ön test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
2. Deney ve kontrol grubundaki çocukların eleştirel düşünme becerileri son test puanları arasında, deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
3. Deney grubundaki çocukların eleştirel düşünme becerileri son test puanları, ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek midir?
4. Kontrol grubundaki çocukların eleştirel düşünme becerileri ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
5. Deney ve kontrol grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri ön test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
6. Deney ve kontrol grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri son test puanları arasında, deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
7. Deney grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri son test puanları, ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek midir?
8. Kontrol grubundaki çocukların bakış açısı alma becerileri ön test ve son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, 60–72 aylık çocuklar üzerinde felsefi temelli eğitimin etkilerini incelemek amacıyla karma yöntem desenlerinden açıklayıcı ardışık model kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı ardışık model, araştırmanın önce nicel verilerle başlatıldığı, daha sonra nicel bulguların anlamlandırılması, desteklenmesi ve derinleştirilmesi amacıyla nitel verilerin toplandığı iki aşamalı bir karma yöntem yaklaşımıdır. Bu modelde nicel veriler araştırmanın temel yönlendirici bileşeni olup, nitel veriler nicel sonuçların nedenlerini, nasıl ortaya çıktığını ve öğretmenlerin gözlemleri bağlamında ne anlama geldiğini açıklamak amacıyla kullanılır.

Bu doğrultuda, araştırmanın ilk aşamasında nicel veriler toplanmış; elde edilen ön test–son test bulgularının daha derinlemesine anlaşılabilmesi ve nicel sonuçların arka planındaki sınıf içi süreçlerin ortaya konulabilmesi amacıyla ikinci aşamada nitel veriler elde edilmiştir. Nicel veri toplama süreci, öntest–sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen çerçevesinde yürütülmüş; nitel veriler ise durum çalışması yöntemiyle toplanmıştır. Böylece, felsefi temelli eğitimin çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerindeki değişimleri hem ölçümsel düzeyde belirlenmiş hem de öğretmen görüşmeleri aracılığıyla ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın uygulaması, İstanbul ilinin Ataşehir ve Bahçelievler ilçelerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı üçer anaokulunda gerçekleştirilmiştir. Toplam 48 çocuk (24 deney, 24 kontrol) araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Deney grubundaki öğrenciler, planlı ve yapılandırılmış bir felsefe temelli okul öncesi eğitim programına dahil edilmiştir. Kontrol grubundaki çocuklar ise, aynı sosyo-kültürel düzeye sahip mahallelerde yer alan ancak felsefe temelli bir eğitim programı uygulamayan devlet okullarından seçilmiştir. Bu gruplandırma, çevresel faktörlerin etkisini azaltmak ve uygulamanın etkililiğini daha sağlıklı biçimde karşılaştırabilmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmada örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, evrenden rastgele değil, belirli ölçütleri karşılayan ve araştırma amacına en uygun birimlerin seçilmesine dayanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu doğrultuda, benzer sosyo-kültürel özelliklere sahip mahallelerde yer alan, aynı yaş aralığındaki (60–72 ay) çocukların eğitim aldığı ve uygulama koşulları araştırma için uygun olan anaokulları bilerek seçilmiştir.

Tablo 1. "Çalışma Grubunun Kişisel Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılım"

		Kontrol		**Deney**	
Kişisel Bilgiler		***f***	**%**	***f***	**%**
"Çocuğun cinsiyeti"	Kız	13	54,2	15	62,5
	Erkek	11	45,8	9	37,5
"Çocuğun devam süresi"	1 yıl	9	37,5	1	4,2
	2 yıl	10	41,7	15	62,5
	3 yıl	5	20,8	8	33,3
"Çocuğun kardeş sayısı"	Tek çocuk	9	37,5	12	50,0
	Bir kardeş	10	41,7	12	50,0
	İki ve daha fazla kardeş	5	20,8	0	0
"Anne yaş"	26-33 yaş	2	16,7	4	16,7
	34-41 yaş	18	75,0	9	37,5
	42 yaş ve üstü	4	16,7	11	45,8

	İlkokul	1	4,2	1	4,2
"Anne öğrenim durumu"	Lise	6	25,0	4	16,7
	Üniversite	17	70,8	19	79,2
	26-33 yaş	1	4,2	4	16,7
"Baba yaş"	34-41 yaş	10	41,7	7	29,2
	42 yaş ve üstü	13	54,2	13	54,2
	İlkokul	1	4,2	0	0
"Baba öğrenim durumu"	Ortaokul	0	0	1	4,2
	Lise	5	20,8	3	12,5
	Üniversite	18	75,0	20	83,3
	Alt	1	4,2	0	0
"Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi"	Orta	20	83,3	12	50,0
	Üst	3	12,5	12	50,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi deney grubunda yer alan çocukların %62,5'i kız, %37,5'i erkektir. Çocukların %4,2'si okul öncesi eğitime 1 yıldır, %62,5'i 2 yıldır ve %33,3'ü 3 yıldır devam etmektedir. Kardeş sayısına bakıldığında, %50'sinin tek çocuk, %50'sinin ise bir kardeşe sahip olduğu görülmektedir; bu grupta iki ve daha fazla kardeşi olan çocuk bulunmamaktadır. Annelerin yaş dağılımı incelendiğinde %16,7'sinin 26–33 yaş, %37,5'inin 34–41 yaş, %45,8'inin ise 42 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Annelerin öğrenim durumunda ise %79,2'si üniversite mezunudur. Babaların yaş dağılımına bakıldığında %16,7'sinin 26–33 yaş, %29,2'sinin 34–41 yaş, %54,2'sinin ise 42 yaş ve üzeri olduğu; babaların %83,3'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi incelendiğinde çocukların %50'sinin üst, %50'sinin orta sosya-ekonomik düzey grubunda olduğu görülmektedir.

Kontrol grubunda yer alan çocukların ise %54,2'si kız, %45,8'i erkektir. Çocukların %37,5'i okul öncesi eğitime 1 yıldır, %41,7'si 2 yıldır, %20,8'i ise 3 yıldır devam etmektedir. Kardeş sayısı açısından %37,5'i tek çocuk, %41,7'si bir kardeşe sahip, %20,8'i ise iki veya daha fazla kardeşi olan çocuklardan oluşmaktadır. Annelerin yaş dağılımı incelendiğinde %8,3'ünün 26–33 yaş, %75'inin 34–41 yaş ve %16,7'sinin 42 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir. Annelerin öğrenim durumunda %70,8'inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Babaların yaş dağılımı ise %4,2'sinin 26–33 yaş, %41,7'sinin 34–41 yaş ve %54,2'sinin 42 yaş ve üzeri olduğu; öğrenim durumunda %75'inin üniversite mezunu olduğu dikkat çekmektedir. Sosyo-ekonomik düzeye bakıldığında çocukların %83,3'ünün orta, %12,5'inin üst ve %4,2'sinin alt sosyo-ekonomik düzey grubunda yer aldığı görülmektedir.

Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, her iki grubun temel demografik özellikler bakımından büyük ölçüde benzer bir dağılım sergilediği; ancak sosyo-ekonomik düzey ve okul öncesi eğitime devam süresi açısından belirgin farklılıklar bulunduğu anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerini nicel olarak değerlendirmek ve sınıf içi süreçleri nitel olarak derinlemesine incelemek amacıyla birden fazla veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada aşağıdaki araçlardan yararlanılmıştır:

- "Kişisel Bilgi Formu"
- "5-6 Yaş Çocuklar İçin Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünmenin Değerlendirilmesi Ölçeği"
- "Çocuklar İçin Bakış Açısı Alma Testi (ÇBT)"
- "Felsefe Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu"

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından, çalışma grubunun demografik özelliklerine ilişkin verileri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Formda; çocuğun yaşı, cinsiyeti, doğum tarihi, kardeş sayısı, okul öncesi eğitime devam süresi, annenin yaşı ve öğrenim durumu, babanın yaşı ve öğrenim durumu ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyine ilişkin toplam 10 soru yer almaktadır.

5-6 Yaş Çocuklar İçin Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünmenin Değerlendirilmesi Ölçeği: Bu ölçek, Karadağ vd. (2017) tarafından okul öncesi dönemde 5-6 yaş gruplarındaki çocukların felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme becerilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, "Felsefi Sorgulama", "Dil ve Bilişsel Beceriler" ve "Soru Oluşturma" olmak üzere üç alt boyuttan oluşur. Toplamda 38 madde içermektedir ve beşli Likert tipi derecelendirme kullanılır (1=Hiç, 2=Bazen, 3=Nadiren, 4=Sıklıkla, 5=Her Zaman) (Karadağ vd., 2017).
Alt boyutlara ait maddeler şu şekildedir:

- **Felsefi Sorgulama**: A1, A2, B1, B2, C1, C2, C3, E1, E2, F1, F2, F3, F4, F5, F6, G1, G2, G3
- **Dil ve Bilişsel Beceriler**: H1, H2, H3, I1, I2, I3, J1, J2, J3, K1, K2, K3, K4, K5, K6
- **Soru Oluşturma**: D1, D2, D3, D4, D5

Ölçek öğretmen tarafından, çocuklarla yürütülen felsefe oturumları esnasında yapılan gözlemler doğrultusunda doldurulmuştur. Maddeler, çocukların felsefi düşünme, gerekçelendirme, ifade etme ve soru sorma becerilerine odaklanmaktadır. "Felsefi Sorgulama", "Dil ve Bilişsel Beceriler" ve Soru "Oluşturma" ve "Genel Toplam" iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .974, .955, .983, .986 olarak hesaplanarak iç tutarlılık kat sayılarının yüksek olduğu görülmüştür (Karadağ vd., 2017).

Çocuklar İçin Bakış Açısı Alma Testi (ÇBT): ÇBT, çocukların başkalarının duygu, düşünce ve algılarına ilişkin farkındalıklarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Test üç alt boyuttan oluşmaktadır: algısal, bilişsel ve duygusal bakış açısı alma. Toplamda 24

maddeden oluşan testte, algısal ve bilişsel boyutlar dörder maddeden; duygusal boyut ise her duyguya karşılık gelen dört ayrı maddeden oluşmaktadır (Aslan & Köksal-Akyol 2016).

Testin uygulanmasında çocuklara görsel materyaller ve hikâye kartları sunulmuştur. Puanlama sistemi, her doğru cevap için 1 puan ve yanlış cevap için 0 puan şeklindedir. Bu doğrultuda, çocukların toplam puanı 0 ile 24 arasında değişmektedir. Elde edilen puanlar, çocuğun başkalarının bakış açısını algılama ve duygusal empati geliştirme yeterliliği hakkında bilgi vermektedir (Aslan & Köksal-Akyol 2016).

Algısal bakış açısı alma boyutu, çocukların bir karakterin görsel bakış açısını anlayabilme becerisini ölçer; çocuk, resimdeki ebe karakterinin kimi görebileceğini doğru tahmin ederse 1 puan, yanlış bir tahminde bulunursa 0 puan alır. Bilişsel bakış açısı alma boyutunda ise çocuklara kısa bir hikâye kartları gösterilir ve hikâyenin kritik bir parçası çıkarıldığında, sınıftan bir arkadaşının bu olayı nasıl yorumlayacağını söylemesi beklenir; olayın nedenini ya da sonucunu doğru şekilde ifade eden çocuk 1 puan, hatalı veya eksik açıklama yapan çocuk 0 puan alır. Duygusal bakış açısı alma boyutu ise çocukların günlük durumlarda karakterlerin duygularını tanıyıp tanıyamadığını ölçer; çocuk doğru duygu (mutlu, üzgün, kızgın, korkmuş) ifadesini belirtirse 1 puan, yanlış duygu belirtirse 0 puan verilir. Her bir alt boyuttan alınan puanlar toplandığında ÇBT'nin toplam puanı elde edilir; ölçekten 0 ile 24 arasında puan alınabilir. Yüksek puanlar çocuğun farklı bakış açılarını anlama becerisinin güçlü olduğunu, düşük puanlar ise farklı bakış açısı alma alma süreçlerinde desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Aslan & Köksal-Akyol 2016).

Felsefe Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu: Bu form, felsefe temelli eğitimin uygulandığı sınıflarda görev yapan öğretmenlerin gözlemlerini ve deneyimlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Formun kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla, erken çocukluk eğitimi, felsefe eğitimi ve ölçme–değerlendirme alanlarında uzmanlaşmış üç uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanlardan her bir soruyu amaçla tutarlılık, yaş düzeyine uygunluk, dil ve anlaşılırlık açısından değerlendirmeleri istenmiş; alınan geri bildirimler doğrultusunda madde ifadelerinde gerekli düzenlemeler yapılarak forma son şekli verilmiştir. Formda toplam 19 açık uçlu soru yer almaktadır. Sorular beş tematik grupta toplanmıştır:

- Genel değerlendirme (3 soru)
- Eleştirel düşünme becerileri (5 soru)
- Bakış açısı alma/empati becerileri (5 soru)
- Felsefe eğitiminin sınıf ortamına etkisi (4 soru)
- Genel geri bildirim ve öneriler (2 soru)

Görüşmeler, öğretmenlerin çocuklardaki gelişimsel değişimleri ayrıntılı biçimde ifade etmelerine olanak tanımış ve nicel bulguların yorumlanmasına niteliksel bir zemin sağlamıştır.

Eğitim Programının Geliştirilme Süreci

Bu araştırmada kullanılan felsefe temelli eğitim programı (P4C), okul öncesi dönemde çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerini desteklemek amacıyla yapılandırılmıştır. Program geliştirilirken hem P4C yaklaşımının kuramsal temelleri hem de erken çocukluk dönemi pedagojik ihtiyaçları dikkate alınmıştır. Süreç, literatür taraması, içerik geliştirme, materyal seçimi, uzman görüşü alma ve pilot uygulamalar olmak üzere birden fazla aşamada yürütülmüştür.

Programın temelini Matthew Lipman'ın geliştirdiği P4C (Philosophy for Children) yaklaşımı oluşturmaktadır. Geliştirilen P4C temelli programın kuramsal arka planı, yapılandırmacı gelişim kuramları ve ekolojik sistemler yaklaşımıyla ilişkilendirilmiştir. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı, 60–72 aylık çocukların işlem öncesi dönemde sembolik düşünme, akıl yürütme ve benmerkezcilikten uzaklaşma süreçlerini vurgulamakta, bu süreçte çocukların akranlarıyla etkileşim içinde çelişkilerle karşılaşarak düşüncelerini yeniden yapılandırdıklarını ortaya koymaktadır (Piaget, 1952, 1964). Bruner'in keşfederek öğrenme ve sarmal müfredat anlayışı, çocukların anlamı aktif olarak inşa ettikleri, öyküler ve semboller aracılığıyla dünyayı kavramsallaştırdıkları ve öğretmenin bu süreçte bir "kolaylaştırıcı" olarak rol aldığı bir öğrenme ortamını tanımlamaktadır (Bruner, 1960, 1966). Bronfenbrenner'ın ekolojik sistemler kuramı ise, çocukların gelişiminin aile, okul ve akran çevresi gibi iç içe geçmiş sistemler içinde gerçekleştiğini, sınıf içindeki etkileşim kalitesinin, çocukların bilişsel ve sosyal–duygusal becerilerinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır (Bronfenbrenner, 1979, 2005). Bu doğrultuda, P4C oturumları, Piaget ve Bruner'in yapılandırmacı ve anlam inşasına dayalı öğrenme anlayışıyla, çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerinin, Bronfenbrenner'ın tanımladığı ekolojik bağlam içinde, akran etkileşimi ve öğretmen rehberliğiyle desteklenmesi temelinde yapılandırılmıştır.

P4C, çocukların bir "soruşturma topluluğu" (community of inquiry) içinde birlikte düşünmelerini hedefleyen bir modeldir. Bu model, yalnızca bilgi aktarmayı değil; çocukların sorgulama, düşünceleri gerekçelendirme, karşıt fikirleri değerlendirme ve iletişimi güçlendirme becerilerini desteklemeyi amaçlar. Program, P4C'nin dört temel beceri alanını ifade eden 4C çerçevesine dayalı olarak geliştirilmiştir:

- Critical thinking (Eleştirel düşünme)
- Creative thinking (Yaratıcı düşünme)
- Caring thinking (Özenli / etik düşünme)
- Collaborative thinking (Birlikte düşünme)

Bu çalışmada temel alınan P4C'nin 4C modeli, eleştirel, yaratıcı, özenli ve iş birliğine dayalı düşünme bileşenlerinden oluşmaktadır. Modelin yapısı Şekil 1'de sunulmaktadır.

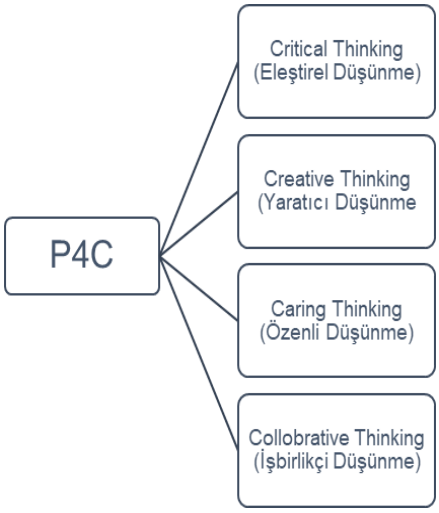

Şekil 1. P4C'nin 4C'sinin Açılımı

Bu modeldeki P (Philosophical thinking) ise, çocukların kavramlar, değerler, ilişkiler ve soyut düşünme gerektiren durumlar üzerinde reflektif biçimde düşünmesini ifade eder. Geliştirilen tüm etkinlikler, bu beş boyutun bütüncül olarak desteklenmesini hedeflemiştir. Program içeriği, erken çocukluk eğitimi, P4C ve çocuk edebiyatı alanlarında üç uzmanın katkılarıyla oluşturulmuştur. İçerikler hazırlanırken:

- Çocukların yaş gelişim özelliklerine uygunluk,
- Hikâyelerin felsefi tartışma potansiyeli,
- Etik, sosyal ve bilişsel temaların dengeli dağılımı,
- Açık uçlu tartışma sorularının niteliksel yeterliliği,
- Her oturumda 4C becerilerinin desteklenmesi gibi ölçütler gözetilmiştir.

Uzmanlar tarafından, her etkinlik için hazırlanan "Soruşturma Planı" (hikâye özeti, felsefi tema, tartışma soruları, kazanımlar ve gözlem kriterleri) ayrıntılı olarak incelenmiş; öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Programda kullanılacak çocuk kitapları, P4C etkinlikleri için "felsefi içerik taşıma", "çoklu bakış açısı sunma" ve "çocuklarda merak uyandırma" kriterlerine dayalı olarak belirlenmiştir. Seçilen kitaplar, çocukların kavramları sorgulamalarına ve soyut düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sunacak nitelikte olup farklı temaları içermektedir:

- **"Ayı Olmayan Ayı" – Frank Tashlin**
  Kimlik, gerçeklik, toplum normları, özgünlük, öz-yapılanma
- **"Bir Fikirle Ne Yaparsın?" – Kobi Yamada**
  Yaratıcılık, fikirlerin değeri, cesaret, özgün düşünce
- **"Zafer Kimin?" – David McKee**
  Etik, güç, savaş, barış, çatışma çözümü, sorumluluk
- **"Avucundaki Öpücük" – Audrey Penn**
  Duygusal dayanıklılık, bağlılık, güven, sevgi
- **"Farklı Ama Aynı" – Jenny Sue Kostecki-Shaw**
  Kültürel çeşitlilik, empati, farklılıklara saygı, evrensel değerler
- **"Arkadaşlık Bir Kutuya Sığar mı?" – Cevdet Erek**
  İletişim, sosyal ilişkiler, aidiyet
- **"Zor Balık" – Büşra Tarçalır Erol**
  Önyargı, empati, özgüven, sosyal duygusal farkındalık

Her hikâye, bir felsefi tema çerçevesinde yapılandırılmış ve oturumda ele alınacak ana soru belirlenmiştir. Sorular, çocukların neden–sonuç ilişkisi kurmasını, alternatif düşünceler üretmesini ve akranlarının fikirlerini değerlendirmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Uygulama süreci ise 12 hafta sürmüştür. Uygulamalar haftada her biri 25-30 dakikadan oluşan 2 oturum şeklinde planlanmıştır. Oturum akışı ise şu aşamalardan oluşmuştur:

1. Uyarıcı okuma
2. Felsefi tema üzerine beyin fırtınası
3. Soru üretme (çocukların kendi sorularını oluşturduğu aşama)
4. Soruşturma topluluğu tartışması
5. Sonuçlandırma ve kişisel bağlantılar kurma
6. Öğretmen gözlem formunun doldurulması

Program geliştirildikten sonra erken çocukluk eğitimi, P4C ve çocuk edebiyatı alanlarında uzman üç kişi tarafından program incelenmiştir. Uzmanların programı değerlendirebilmesi için bir "Uzman Görüş Formu" hazırlanmış ve içeriğin yaşa uygunluğu, felsefi tema-etkinlik uyumu, soruların niteliği, P4C ilkeleriyle uyumu, uygulanabilirliği ve materyal seçiminin yeterliliği bölümleri eklenmiştir. Uzmanlardan gelen geri bildirimler doğrultusunda; soruların bazıları sadeleştirilmiş, bazı temalar güçlendirilmiş, tartışma akışı daha yapılandırılmış hâle getirilmiş, kitap sıralaması tema bütünlüğüne göre yeniden düzenlenmiştir.

Tartışma sırasında eğitimci rehberlik edici rol üstlenmiş ancak çocukların düşüncelerine yön vermemiştir. Eğitimci, akran etkileşimini artıracak açık uçlu sorular sormuş ve düşünme süreçlerini görünür kılmaya odaklanmıştır. Ayrıca program uygulaması süresince eğitimciler, her oturumun yazılı dökümünü hazırlayarak düzenli şekilde uzmanlara iletmiş ve süreç boyunca geri bildirim almaya devam etmişlerdir.

Veri Toplama Süreci

Çalışma yarı deneysel desenle yürütüldüğü için, ilk olarak ön test uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, deney grubuna yönelik olarak 12 hafta süren P4C (Çocuklar İçin Felsefe) temelli eğitim programı uygulanmıştır. Uygulama sonunda son testler toplanmıştır. Araştırma kapsamında toplanan verilere ait analiz süreci şu şekilde ilerlemiştir:

- "Kişisel Bilgi Formları", çocukların demografik verilerini elde etmek amacıyla velilere ulaştırılmıştır.
- "5-6 Yaş Çocuklar İçin Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünmenin Değerlendirilmesi Ölçeği", güz döneminin başında öğretmenler tarafından doldurulmuş; aynı ölçek dönem sonunda tekrar uygulanarak gelişimsel değişim değerlendirilmiştir.
- "Çocuklar İçin Bakış Açısı Alma Testi", araştırmacı tarafından çocuklarla birebir görüşmeler şeklinde güz dönemi başında uygulanmıştır. Bu test, aynı şekilde güz dönemi sonunda da tekrar uygulanmıştır.
- "Felsefe Eğitimi Öğretmen Görüşme Formu", öğretmenlerin felsefi eğitime ilişkin gözlem ve deneyimlerini belirlemek amacıyla dönemin sonunda uygulanmıştır.

Toplamda 80 çocuk hedeflenmiş ve bu doğrultuda okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen ve velilere formlar ulaştırılmıştır. Araştırmacı tarafından "Çocuklar İçin Bakış Açısı Alma Testi" birebir uygulanmış; öğretmenler ise her çocuk için "Eleştirel Düşünme Ölçeği" ni doldurmuştur.

Uygulama sonrası elde edilen ön test verilerine Mann Whitney U testi uygulanmış, analiz sonucunda puan ortalamaları birbirine denk olan çocuklar seçilerek örneklem sayısı 48'e (24 deney, 24 kontrol) düşürülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama süreci hem nicel hem de nitel yöntemleri kapsayacak biçimde planlanmıştır. Bu süreçte, araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmış, ayrıca, kullanılan ölçme araçlarına ilişkin gerekli izinler, ilgili ölçek geliştiricilerinden e-posta yoluyla alınarak resmi onaylar temin edilmiştir. Araştırmada iki farklı veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Nicel verilerin bir bölümü çocuklarla doğrudan yapılan bireysel uygulamalarla, bir bölümü ise öğretmen gözlemleriyle elde edilmiştir. Nitel veriler ise okul öncesi öğretmenleriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Nicel veriler SPSS 25.0 paket programına aktarılmış ve analiz edilmiştir.

Araştırmada başlangıçta 80 çocuk hedeflenmiş, bu doğrultuda okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğretmen ve velilere gerekli formlar ulaştırılmıştır. Araştırmacı tarafından "Çocuklar İçin Bakış Açısı Alma Testi" her çocukla birebir uygulanmış, öğretmenler ise her çocuk için "Eleştirel Düşünme Ölçeği"ni doldurmuştur. Uygulama sonrası elde edilen ön test verilerine Mann–Whitney U testi uygulanmış, analiz sonucunda puan ortalamaları birbirine denk olan çocuklar seçilerek örneklem büyüklüğü 48'e (24 deney, 24 kontrol) düşürülmüştür. Böylece gruplar başlangıç düzeyinde denk hâle getirilmiş ve deneysel işlemin etkisini daha güvenli değerlendirmek mümkün olmuştur.

Araştırma süresince, felsefe eğitiminin çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerileri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca, bu becerilerin sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Pearson Ki-Kare testi ve uygun durumlarda Fisher's Exact testi uygulanmıştır. Testlerin puanlamaları tamamlandıktan sonra tüm nicel analizler uygun istatistiksel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda, deney grubundaki çocuklarla çalışan okul öncesi öğretmenlerinin P4C temelli eğitim sürecine ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcıların izniyle ses kaydına alınmıştır. Her bir görüşme ortalama 15–22 dakika sürmüş, toplam görüşme süresi 87 dakika, çözümlenmiş metin uzunluğu ise 6 sayfa olmuştur.

Ses kayıtları kelimesi kelimesine yazıya döküldükten sonra, elde edilen metinler birkaç kez okunarak veri setine bütüncül bir bakış geliştirilmiştir. Bu süreçte çocukların eleştirel düşünme, sorgulama, kendini ifade etme, empati ve tartışma davranışlarına ilişkin ifadeler ön plana çıkarılarak anlam birimleri belirlenmiştir. Daha sonra bu anlam birimleri üzerinde açık kodlama yapılarak veride tekrar eden örüntüler yakalanmıştır.

Nitel veriler, içerik analizi ve tematik analiz yaklaşımıyla çözümlenmiştir. Öncelikle çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerine ilişkin ifadeleri temsil eden 35 açık kod oluşturulmuştur. Benzer kodlar daha üst düzey kavramsal kümelerde bir araya getirilerek ön temalar oluşturulmuş, bu temalar birkaç tur gözden geçirilerek kuramsal çerçeve ile uyumu değerlendirilmiştir. Süreç sonunda dört ana tema belirlenmiştir:

(1) ifade ve iletişim becerilerinde gelişim,
(2) eleştirel düşünmede derinleşme,
(3) bakış açısı alma ve empati becerisinde gelişim,
(4) sınıf içi tartışma kültürü ve sosyal etkileşimde değişim.

Kodlama güvenirliğini artırmak amacıyla, görüşme metinlerinin yaklaşık %20'si ikinci araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmıştır. Kodlar karşılaştırılmış ve uyum düzeyi Cohen's Kappa katsayısı (κ = .82) ile hesaplanmıştır. Elde edilen değer, kodlayıcılar arası uyumun yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Uyuşmayan kodlar tartışılarak uzlaşı sağlanmış ve nihai kod-tema yapısı bu uzlaşı sonucu oluşturulmuştur.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma için İstanbul Kent Üniversitesi'nden 31738 /Nisan 2024-03 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Araştırmaya katılacak çocuklar ve araştırma öncesi ve sonrası yapılan ölçekler, araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Katılımcı çocukların araştırmaya gönüllülük esasına göre katıldıkları belirtilmiş, ebeveynlere çocuklarının hakları detaylı biçimde açıklanmış ve yazılı onam formları imzalatılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya Ait Nicel Bulgular

Tablo 2. Deney ve Kontrol Grubuna Ait Sosyodemografik Verilerin Karşılaştırılması

Değişkenler	**Kontrol N=24**	**Deney N=24**	**X^2**	**p**
"Anne yaş"				
26-33	2 (8,3)	4 (16,7)		
34-41	18 (75)	9 (37,5)	6.807	0.052[b]
42 ve üstü	4 (16,7)	11 (45,8)		
"Anne Öğrenim"				
İlkokul	1 (4,2)	1 (4,2)		
Lise	6 (25)	4 (16,7)	0.768	0.858[b]
Üniversite	17 (70,8)	19 (79,2)		
"Baba Yaş"				
26-33	1 (4,2)	4 (16,7)		
34-41	10 (41,7)	7 (29,2)	2.192	0.415[b]
42 ve üstü	13 (54,2)	13 (54,2)		
"Baba öğrenim"				
İlkokul	1 (4,2)	0 (0)		
Ortaokul	0 (0)	1 (4,2)		0.578[b]
Lise	5 (20,8)	3 (12,5)	2.483	
Üniversite	18 (75)	20 (83,3)		
"Ekonomik durum"				
Alt	1 (4,2)	0 (0)		
Orta	20 (83,3)	12 (50)	8.292	**0.011[b]**
Üst	3 (12,5)	12 (50)		
"Çocuk cinsiyet"				
Kız	13 (54,2)	15 (62,5)		0.558[a]
Erkek	11 (45,8)	9 (37,5)	0.343	
"Devam süresi"				
1 yıl	9 (37,5)	1 (4,2)		
2 yıl	10 (41,7)	15 (62,5)	8.092	**0.017[a]**
3 yıl	5 (20,8)	8 (33,3)		
"Kardeş sayısı"				
Tek çocuk	9 (37,5)	12 (50)		
1 çocuk	10 (41,7)	12 (50)	5.491	0.080[b]
2 ve daha fazla	5 (20,8)	0 (0)		

a: Pearson Chi Square test, b:Fisher's Exact test, $p<0.05$ istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 2'de görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarının büyük çoğunlukla benzer sosyodemografik özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Anne ve baba yaşları, ebeveyn öğrenim durumu, çocuğun cinsiyeti ve kardeş sayısı gibi değişkenlerde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Bu bulgu, örneklemin başlangıç koşullarının büyük ölçüde benzer olduğunu ve gruplar arası karşılaştırmaların daha güvenilir bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir.

Ayrıca ekonomik durum ($p=0.011$), Devam süresi ($p=0.017$) kontrol ve deney grupları arasında anlamlı bir farklılık göstermiştir. Kontrol grubunda orta sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin oranı daha yüksekken, deney grubunda üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Eğitime devam süresindeki farklılık ise, kontrol grubundaki çocukların daha yüksek oranda "1 yıl" devam edenlerden oluşması; deney grubundaki çocukların ise büyük oranda "2 yıl" ve "3 yıl" devam eden öğrencilerden oluşması ile ilgilidir.

Tablo 3. Ölçeklere Ait Ön Test Skorlarının Deney ve Kontrol Grubu Arasında Karşılaştırılması

Ölçekler	**Ön test**		**U**	**p**
	Kontrol N=24 Ort±SS	**Deney N=24 Ort±SS**		
"Felsefi sorgulama"	60,75±14,81	64,04±17,04	-0.671	0.502
"Dil ve bilişsel beceriler"	61,29±12,44	60,33±12,47	-0.601	0.548
"Soru oluşturma"	15,88±5,02	18,17±5,5	-1.649	0.099
"ÇBT-toplam"	15±2,67	14,75±3,26	-0.322	0.747
"ÇBT-Algısal"	3,38±0,82	3,25±0,94	-0.342	0.732
"ÇBT-Bilişsel"	1,5±1,56	1,17±1,17	-0.537	0.591

"ÇBT-Duygusal"	10,13±1,68	10,33±2,75	-0.355	0.723

Mann Whitney U test, p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 3'de görüldüğü gibi ön test sonuçlarına göre deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p>0.05). Bu bulgu, deney ve kontrol gruplarının başlangıçta benzer düzeyde olduğunu ve araştırma için uygun bir karşılaştırma sağladığını göstermektedir. Özellikle çalışmaların iç geçerliği açısından, grupların başlangıçta aynı düzeyde olması, uygulanan P4C programının etkisinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Tablo 4. Ölçeklere Ait Son Test Skorlarının Deney ve Kontrol Grubu Arasında Karşılaştırılması

Ölçekler	**Son test**		**U**	**p**
	Kontrol N=24 Ort±SS	**Deney N=24 Ort±SS**		
"Felsefi sorgulama"	66,58±13,65	67,04±15,79	-0.134	0.893
"Dil ve bilişsel beceriler"	67±8,52	59,58±11,18	-2.289	**0.022**
"Soru oluşturma"	17,83±4,3	18,92±4,55	-0.842	0.400
"ÇBT-toplam"	17,04±2,37	21,71±1,6	-5.298	**<0.001**
"ÇBT-Algısal"	3,88±0,34	3,88±0,34	0.000	1.000
"ÇBT-Bilişsel"	1,42±1,06	3,38±0,92	-4.913	**<0.001**
"ÇBT-Duygusal"	11,67±1,74	14,46±0,98	-5.237	**<0.001**

Mann Whitney U test, p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 4'te görüldüğü gibi ÇBT-toplam, ÇBT-bilişsel ve ÇBT-duygusal puanları deney grubunda kontrol grubuna kıyasla anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur (p<0.001). Bu sonuç, deney grubunda uygulanan müdahalenin çocukların bilişsel ve duygusal gelişiminde önemli bir fark yarattığını göstermektedir. Ayrıca, kontrol grubunda benzer bir artış görülmemesi, son testte ortaya çıkan farkların uygulanan müdahaleden kaynaklandığını desteklemekte ve programın çocukların farklı bakış açısı geliştirme süreçlerinde güçlü bir değişim oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Kontrol Grubunda Ön Test-Son Test Karşılaştırması

Ölçekler	**Kontrol**		**Z**	**p**
	Ön test N=24 Ort±SS	**Son test N=24 Ort±SS**		
"Felsefi sorgulama"	60,75±14,81	66,58±13,65	-2.530	**0.011**
"Dil ve bilişsel beceriler"	61,29±12,44	67±8,52	-2.614	**0.009**
"Soru oluşturma"	15,88±5,02	17,83±4,3	-1.937	0.053
"ÇBT-toplam"	15±2,67	17,04±2,37	-2.847	**0.004**
"ÇBT-Algısal"	3,38±0,82	3,88±0,34	-2.389	**0.017**
"ÇBT-Bilişsel"	1,5±1,56	1,42±1,06	-0.073	0.941
"ÇBT-Duygusal"	10,13±1,68	11,67±1,74	-2.965	**0.003**

Wilcoxon test, p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 5'te görüldüğü gibi kontrol grubunda felsefi sorgulama (p=0.011), dil ve bilişsel beceriler (p=0.009), ÇBT-toplam (p=0.004), ÇBT-algısal (p=0.017) ve ÇBT-duygusal (p=0.003) son test puanları ön test puanlarına kıyasla anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, herhangi bir müdahale uygulanmamasına rağmen kontrol grubunda doğal gelişim sürecine bağlı olarak belirli alanlarda ilerleme yaşandığını göstermektedir. Soru oluşturma (p=0.053) ve ÇBT-bilişsel (p=0.941) açısından ise ön test ve son test arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 6. Deney Grubunda Ön Test-Son Test Karşılaştırması

Ölçekler	**Deney**		**Z**	**p**
	Ön test N=24 Ort±SS	**Son test N=24 Ort±SS**		
"Felsefi sorgulama"	64,04±17,04	67,04±15,79	-1.122	0.262
"Dil ve bilişsel beceriler"	60,33±12,47	59,58±11,18	-0.713	0.476
"Soru oluşturma"	18,17±5,5	18,92±4,55	-0.744	0.457
"ÇBT-toplam"	14,75±3,26	21,71±1,6	-4.296	**<0.001**
"ÇBT-Algısal"	3,25±0,94	3,88±0,34	-3.066	**0.002**
"ÇBT-Bilişsel"	1,17±1,17	3,38±0,92	-3.952	**<0.001**
"ÇBT-Duygusal"	10,33±2,75	14,46±0,98	-4.183	**<0.001**

Wilcoxon test, p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 6'da görüldüğü gibi deney grubunun, ÇBT-toplam (p<0.001), ÇBT-algısal (p=0.002), ÇBT-bilişsel (p<0.001) ve ÇBT-duygusal (p<0.001) son test puanları ön teste göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç, uygulanan P4C eğitim

programının çocukların hem genel bakış açısı alma becerilerini hem de bilişsel ve duygusal alt boyutlardaki gelişimlerini belirgin şekilde desteklediğini göstermektedir. Ancak, felsefi sorgulama (p=0.262), dil ve bilişsel beceriler (p=0.476) ve soru oluşturma (p=0.457) açısından ön test ve son test arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Kontrol Grubunda Son Test Ölçek İlişkilerine Ait Korelasyon Sonuçları

Son test		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1)Felsefi Sorgulama	r	1						
	p							
2)Dil ve bilişsel beceriler	r	,593**	1					
	p	**0,002**						
3)Soru oluşturma	r	,788**	0,332	1				
	p	**<0,001**	0,113					
4)ÇBT-toplam	r	0,341	0,290	0,259	1			
	p	0,103	0,169	0,221				
5)ÇBT-algısal	r	0,064	-0,147	-0,169	0,231	1		
	p	0,767	0,493	0,430	0,278			
6)ÇBT-Bilişsel	r	-0,011	-0,156	-0,002	,570**	0,130	1	
	p	0,958	0,468	0,994	**0,004**	0,544		
7)ÇBT-Duygusal	r	0,361	,423*	0,302	,915**	0,167	0,288	1
	p	0,083	**0,040**	0,152	**<0,001**	0,435	0,173	

***** Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (Spearman korelasyon testi),
** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Spearman korelasyon testi)

Tablo 7'de görüldüğü gibi, kontrol grubunda son test Felsefi Sorgulama ile Dil ve Bilişsel Beceriler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r = 0,593, p = 0,002). Felsefi Sorgulama ile Soru Oluşturma arasında güçlü ve anlamlı bir korelasyon vardır (r = 0,788, p < 0,001). ÇBT-Duygusal ile ÇBT-Toplam arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (r = 0,915, p < 0,001). ÇBT-Bilişsel ile ÇBT-Toplam arasında anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır (r = 0,570, p = 0,004). Bu bulgular, kontrol grubunda bazı alt boyutların doğal gelişim sürecine bağlı olarak birbirleriyle paralel ilerlediğini ve özellikle duygusal boyutun toplam performansla yüksek uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Deney Grubunda Son Test Ölçek İlişkilerine Ait Korelasyon Sonuçları

		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1)Felsefi Sorgulama	r	1						
	p							
2)Dil ve bilişsel beceriler	r	,890**	1					
	p	**<0,001**						
3)Soru oluşturma	r	,826**	,874**	1				
	p	**<0,001**	**<0,001**					
4)ÇBT-toplam	r	,425*	0,380	0,367	1			
	p	**0,038**	0,067	0,078				
5)ÇBT-algısal	r	0,401	0,228	0,148	0,125	1		
	p	0,052	0,284	0,490	0,561			
6)ÇBT-Bilişsel	r	0,190	0,216	0,135	,578**	-0,284	1	
	p	0,374	0,311	0,530	**0,003**	0,178		
7)ÇBT-Duygusal	r	0,344	0,292	0,336	,884**	0,077	0,230	1
	p	0,100	0,166	0,109	**<0,001**	0,721	0,280	

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (Spearman korelasyon testi),
** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Spearman korelasyon testi)

Tablo 8'de görüldüğü gibi, deney grubunda son test Felsefi Sorgulama ile Dil ve Bilişsel Beceriler arasındaki korelasyon kontrol grubuna kıyasla çok daha güçlüdür (r = 0,890, p < 0,001). Felsefi Sorgulama ile Soru Oluşturma arasında güçlü ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır (r = 0,826, p < 0,001). Dil ve Bilişsel Beceriler ile Soru Oluşturma arasında güçlü bir korelasyon tespit edilmiştir (r = 0,874, p < 0,001). ÇBT-Toplam ile ÇBT-Duygusal arasında güçlü ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır (r = 0,884, p < 0,001). ÇBT-Bilişsel ile ÇBT-Toplam arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r = 0,578, p = 0,003). Bu sonuçlar, P4C

programının özellikle dil, bilişsel beceriler ve sorgulama davranışları arasındaki bağı güçlendirdiğini ve deney grubunda ölçülen becerilerin birbirleriyle daha bütüncül bir şekilde geliştiğini göstermektedir.

Felsefe Eğitimi (P4C) Uygulama Süreci Öğretmen Görüşme Formuna İlişkin Nitel Araştırma Bulguları

Bu bölümde, Felsefe Temelli Eğitim (P4C) programının uygulanma süreci ve sonrasına ilişkin öğretmen görüşlerinden elde edilen nitel bulgular sunulmaktadır. Araştırma kapsamında deney grubunda yer alan çocukların sınıf öğretmenleriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden toplam altı öğretmene ait veri elde edilmiştir. Görüşmeler ses kaydına alınmış, kelimesi kelimesine dökümü yapılmış ve ortaya çıkan metinler birden fazla kez okunarak bütüncül bir anlam çerçevesi oluşturulmuştur.

Bu görüşme verileri, çalışmanın önceki bölümünde ayrıntıları açıklanan içerik ve tematik analiz süreci doğrultusunda çözümlenmiş; kodlardan hareketle alt temalar ve ana temalar yapılandırılmıştır. Aşağıda, bu analiz sürecinin sonucunda ortaya çıkan temalar ve bu temaları destekleyen öğretmen alıntıları sunulmaktadır.

Bu bölümde, önceki kısımda ayrıntıları açıklanan nitel analiz sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan temalar ve bu temaları destekleyen örnek öğretmen alıntıları sunulmaktadır. Nitel bulgular, öğretmenlerin P4C temelli etkinlikler süresince gözlemledikleri değişimleri yansıtan dört ana tema altında sunulmuştur. Bu temalar sırasıyla; (1) ifade ve iletişim becerilerinde gelişim, (2) eleştirel düşünmede derinleşme, (3) bakış açısı alma ve empati becerisinde gelişim ve (4) sınıf içi tartışma kültürü ve sosyal etkileşimde değişimdir. Her tema, alt temalar ve öğretmen ifadelerinden seçilmiş doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Tema 1. İfade ve İletişim Becerilerinde Gelişim

Öğretmenler, P4C oturumları sonrasında çocukların kendilerini daha açık ve akıcı biçimde ifade etmeye başladıklarını belirtmiştir. Bir öğretmen, *"Öğrenciler kendilerini önceye göre daha iyi ifade etmeye başlamışlardır."* ifadesiyle bu değişimi vurgulamıştır.

Benzer şekilde, çocukların sınıf içi iletişim kurallarına daha fazla uydukları, söz hakkı isteme ve sırasını bekleme gibi becerilerin belirgin şekilde geliştiği ifade edilmiştir*: "Söz hakkı isteme ve sırasını bekleme becerileri belirgin şekilde gelişti."*

Öğretmenler ayrıca, çocukların konuşma sırasında birbirlerinin sözünü kesme davranışlarının azaldığını ve iletişim sırasında birbirlerine karşı daha sabırlı davrandıklarını belirtmiştir.

Tablo 9, "İfade ve İletişim Becerilerinde Gelişim" temasını oluşturan alt temaları, bu alt temaları temsil eden kodları ve öğretmen görüşlerinden seçilmiş örnek alıntıları göstermektedir.

Tablo 9. Tema 1: İfade ve İletişim Becerilerinde Gelişim

Alt Tema	Açıklama	Örnek Kodlar	Örnek Alıntı
Kendini daha net ifade etme	Çocukların duygu ve düşüncelerini daha açık, ayrıntılı ve akıcı aktarması	Kendini ifade etme, derin yanıt, özgün fikir	"Öğrenciler kendilerini önceye göre daha iyi ifade etmeye başlamışlardır."
İletişim kurallarına uyum	Söz hakkı isteme, sırasını bekleme, söz kesmeme davranışlarında artış	Söz hakkı isteme, sırasını bekleme, söz kesmeme	"Söz hakkı isteme ve sırasını bekleme becerileri belirgin şekilde gelişti."
Duyguları uygun yollarla ifade etme	Öfke, kırgınlık vb. duyguların daha uygun ve sözel yollarla ifade edilmesi	Duyguyu adlandırma, uygun ifade, duygusal düzenleme	"Duygularını daha uygun yollarla ifade etmeye başladılar."

Tema 2. Eleştirel Düşünmede Derinleşme

Öğretmenler, çocukların P4C oturumları sonrasında daha fazla "neden?" sorusu sorduklarını ve olaylar arasındaki neden–sonuç ilişkisini kurmada belirgin gelişme gösterdiklerini vurgulamıştır. Örneğin bir öğretmen, çocukların günlük yönergelere dahi sorgulayıcı yaklaştığını şu şekilde aktarmıştır: *"Çocuklara yemeklerinizi tabağınıza eğilerek yemelisiniz dediğimizde çocuklardan: 'Neden? Eğilmezsek yemeğimiz yere mi düşer?'* gibi daha sorgulayıcı yaklaşımlar gözlemliyoruz."

Ayrıca çocukların mantıklı çıkarımlar yapma ve durumlar arasında bağlantı kurma becerisinin geliştiği belirtilmiştir: *"Bir olayın neden olduğunu ve sonucunun ne olabileceğini daha rahat açıklamaya başladılar. 'Eğer yağmur yağarsa dışarı çıkamayız, o yüzden oyun içeride olur.'* gibi çıkarımlar yapıyorlar."

Tablo 10, "Eleştirel Düşünmede Derinleşme" temasına ilişkin alt temaları, temsilî kodları ve öğretmen ifadelerinden alınan örnek alıntıları sunmaktadır.

Tablo 10. Tema 2: Eleştirel Düşünmede Derinleşme

Alt Tema	Açıklama	Örnek Kodlar	Örnek Alıntı
Sorgulama ve "neden?" deme	Olayları, kuralları ve günlük yönergeleri sorgulama eğiliminde artış	Neden-sonuç sorgulama, merak, soru sorma	"Bir olayın neden, nasıl, niçin olduğunu merak ederek daha fazla sorgulama eğilimi göstermektedirler."
Neden–sonuç ilişkisi kurma	Bir olayın sebebi ve olası sonuçları arasında bağ kurma becerisinin gelişmesi	Neden–sonuç, tahmin, çıkarım	"'Eğer yağmur yağarsa dışarı çıkamayız, o yüzden oyun içeride olur.' gibi çıkarımlar yapıyorlar."
Gerekçelendirilmiş yanıtlar ve argümanlar	Çocukların fikirlerini gerekçelendirme ve savunma eğilimindeki artış	Argüman kurma, gerekçe sunma, "çünkü" kullanımı	"Çocuklar artık fikirlerini sadece söylemekle kalmıyor, neden öyle düşündüklerini de açıklıyorlar."

Tema 3. Bakış Açısı Alma ve Empati Becerisinde Gelişim

P4C uygulamaları, çocukların başkalarının bakış açısını fark etmelerine ve karakterlerin ya da arkadaşlarının duygularını anlamaya çalışmalarına katkı sağlamıştır. Öğretmenler, hikâye temelli tartışmalarda çocukların sıkça *"Ben onun yerinde olsam…"*

şeklinde cümleler kurduklarını ifade etmiştir: *"Hikâye çalışmalarında 'Ben onun yerinde olsam…' diyerek karakterlerin yerine kendilerini koyuyorlar."*

Ayrıca, çocukların farklı fikirleri daha hoşgörülü karşıladıkları ve bir arkadaşlarının dışarıda kaldığını fark ettiklerinde onu gruba davet etmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Bu durum empati ve sosyal duyarlılık göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Tablo 11, "Bakış Açısı Alma ve Empati Becerisinde Gelişim" teması kapsamında belirlenen alt temaları, ilgili kodları ve öğretmen görüşlerinden seçilen örnek alıntıları içermektedir.

Tablo 11. Tema 3: Bakış Açısı Alma ve Empati Becerisinde Gelişim

Alt Tema	Açıklama	Örnek Kodlar	Örnek Alıntı
Karakterin yerine kendini koyma	Hikâye karakterlerinin duygularını ve düşüncelerini kendiyle ilişkilendirme	"Ben onun yerinde olsam…", empati, içgörü	"'Ben onun yerinde olsam üzülürdüm çünkü arkadaşım beni yalnız bırakmış.' gibi içgörüler paylaşıyorlar."
Farklı düşüncelere hoşgörü	Arkadaşların farklı görüşlerine daha açık ve saygılı yaklaşma	Farklı fikre saygı, itiraz etmeme, dinleme	"Farklı düşüncelerle karşılaştıklarında eskisi kadar çabuk itiraz etmiyorlar. Önce anlamaya, sonra cevap vermeye çalışıyorlar."
Sosyal duyarlılık ve destek davranışları	Grup içinde dışlanan arkadaşları fark edip sürece dahil etmeye çalışma	Yardım etme, davet etme, destek olma	"Grup çalışmalarında bir çocuğun dışarıda kaldığını fark ettiklerinde onu içeri davet eden davranışlarda bulundular."

Tema 4. Sınıf İçi Tartışma Kültürü ve Sosyal Etkileşimde Değişim

Öğretmenler, P4C uygulamalarıyla birlikte sınıf içi tartışmaların daha düzenli, sakin ve yapılandırılmış bir akış kazandığını belirtmiştir. *"Sınıf içindeki tartışmaların daha düzenli ve sakin bir akışta ilerlediği belirtilmiştir."* ifadesi bu durumu özetlemektedir.

Ayrıca çocukların grup çalışmalarında görev paylaşımı yapma, sorumluluk üstlenme ve birlikte çözüm üretme eğilimlerinin arttığı belirtilmiştir: *"Tartışmalardan sonra bir konuda sınıfça ortak bir karar verme, birlikte bir çözüm üretme gibi davranışların geliştiği görülmüştür."*

Tablo 12, "Sınıf İçi Tartışma Kültürü ve Sosyal Etkileşimde Değişim" temasına ilişkin alt temaları, temalara karşılık gelen kodları ve öğretmen ifadelerinden elde edilen örnek alıntıları göstermektedir.

Tablo 12. Tema 4: Sınıf İçi Tartışma Kültürü ve Sosyal Etkileşimde Değişim

Alt Tema	Açıklama	Örnek Kodlar	Örnek Alıntı
Tartışma akışında düzen ve sakinlik	Tartışmaların daha yapılandırılmış, sakin ve kurallı biçimde ilerlemesi	Sakin tartışma, düzenli akış, kurallara uyum	"Sınıf içindeki tartışmaların daha düzenli ve sakin bir akışta ilerlediği belirtilmiştir."
Görev paylaşımı ve iş birliği	Grup çalışmalarında rol paylaşımı ve karşılıklı yardımlaşma	Görev paylaşımı, birlikte çalışma, dayanışma	"Görev paylaşımı yapma ve birbirlerine yardım etme davranışlarında belirgin bir artış görülmüştür."
Ortak karar ve çözüm üretme	Tartışma sonrasında sınıfça ortak kararlara ulaşma ve çözüm üretme	Ortak karar, birlikte çözüm, sorumluluk alma	"Tartışmalardan sonra bir konuda sınıfça ortak bir karar verme, birlikte bir çözüm üretme gibi davranışların geliştiği görülmüştür."

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, okul öncesi dönemde uygulanan felsefe temelli eğitimin (P4C) çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerileri üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında deney ve kontrol grubu karşılaştırmalı desen kullanılmış; çocukların eleştirel düşünme düzeyleri, farklı alt boyutlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca, öğretmen görüşlerine dayalı nitel verilerle nicel bulgular desteklenmiştir.

Analiz sonuçları, P4C eğitiminin çocukların özellikle bilişsel ve duygusal alt boyutlarda eleştirel düşünme becerilerini anlamlı düzeyde geliştirdiğini göstermektedir. Deney grubundaki çocukların, ÇBT-toplam, ÇBT-bilişsel ve ÇBT-duygusal puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu nicel sonuçlar, öğretmenlerin gözlemlerine dayalı nitel bulgularla da örtüşmektedir. Nitel veriler, çocukların daha fazla sorgulama yaptığını, düşüncelerini gerekçelendirdiğini ve empati kurma eğilimlerinin arttığını ortaya koymuştur. "Çocuklara yemeklerinizi tabağınıza eğilerek yemelisiniz dediğimizde, 'Neden? Eğilmezsek yemeğimiz yere mi düşer?' gibi daha sorgulayıcı yaklaşımlar gözlemliyoruz." Şeklinde bir öğretmenin ifadesi bu sonuçları desteklemektedir.

Bu bulgular, P4C temelli eğitimin çocuklarda bilişsel ve sosyal açıdan önemli dönüşümler yarattığını gösteren uluslararası çalışmalarla da uyumludur (Ab Wahab vd., 2022; Garcia-Moriyon vd., 2005). Özellikle Ab Wahab vd.'nin meta-analizi, P4C'nin küçük yaş gruplarında dahi orta-yüksek düzeyde etki büyüklüğü yarattığını ortaya koymuştur. Öte yandan, deney grubuna uygulanan felsefe temelli eğitim programının felsefi sorgulama alt boyutunda anlamlı bir gelişim sağlamadığı görülmüştür. Ön test ve son test karşılaştırmalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, çocukların soyut düşünme, kavramsallaştırma ve sorgulama yeteneklerinin gelişiminin daha uzun süreli ve yapılandırılmış müdahalelere ihtiyaç duyduğunu düşündürmektedir. Nitekim Lipman (2012) tarafından geliştirilen P4C yaklaşımı, çocukların düşünsel gelişimini desteklemeyi amaçlasa da felsefi sorgulamanın gelişimi zaman içinde tekrarlı uygulamalarla güçlenmektedir (Ulucan, 2023). Ayrıca, çocukların bu düzeydeki bilişsel süreçleri içselleştirebilmesi için öğretmen rehberliğinin niteliği ve oturum sıklığı da belirleyici faktörler arasında

yer alabilir. Bu noktada Lone (2021) da çocuklarda felsefi düşünme becerilerinin özellikle süreklilik ve sistematik uygulamalarla güçlendiğini vurgulamaktadır.

Araştırmada yer alan bir diğer bulgu ise, soru oluşturma becerilerinde deney grubunda anlamlı bir gelişmenin gözlenmemesidir. Felsefi oturumların temel bileşenlerinden biri olan soru sorma davranışı, çocukların merak ve düşünme süreçlerinin bir yansımasıdır. Ancak, bu becerinin gelişimi çocukların sadece bilişsel olgunluk düzeyine değil, aynı zamanda pedagojik ortamın teşvik edici niteliğine de bağlıdır (Başerer & Duman, 2019). Sınıf ortamının bu tür özgürleştirici ve sorgulamaya açık yapısının oturması zaman alabileceğinden, 12 haftalık uygulama süresinin bu beceride anlamlı bir gelişim sağlamamış olması beklenebilir bir durumdur. Ayrıca, bazı çocukların çekingen ya da içe dönük mizaca sahip olması da açık uçlu soru üretme becerilerinin sınırlı gelişmesine neden olmuş olabilir. Benzer şekilde Trickey ve Topping (2004), küçük yaşlarda soru üretiminin gelişmesinin uzun süreli uygulamalara bağlı olduğunu ve kısa süreli programlarda sınırlı değişim görülebileceğini bildirmektedir.

Çalışmada, algısal bakış açısı alma becerileri açısından deney ve kontrol grupları arasında son testte anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Ancak deney grubunda ön test–son test karşılaştırmasında bu beceride anlamlı bir gelişme saptanmıştır. Bu sonuç, algısal bakış açısının gelişiminin erken yaşlarda doğal bir süreç olarak ortaya çıktığını ve eğitimsel müdahalelerden daha sınırlı şekilde etkilendiğini gösterebilir. Aslan ve Köksal-Akyol'a (2016) göre, algısal bakış açısı alma bilişsel gelişimin erken dönemlerinde kazanılan bir yeterlilik olup, daha çok görsel-uzamsal farkındalıkla ilişkilidir. Dolayısıyla, felsefi sorgulamaya dayalı eğitimin bu alt boyut üzerinde daha az etkili olması doğal bir sonuç olabilir. Ayrıca, algısal farkındalığın gelişimi için farklı materyal temelli etkinlikler veya drama temelli uygulamalar daha etkili olabilir.

Felsefe temelli eğitimin çocukların eleştirel düşünme becerileri üzerindeki olumlu etkileri, çeşitli araştırma bulgularıyla da desteklenmektedir. Demirtaş vd. (2018) ile Karadağ ve Demirtaş'ın (2018) çalışmaları, bu tür eğitimin çocukların eleştirel düşünme becerilerinin gelişiminde etkili olduğunu ortaya koyarken; Kaya (2020) ve Yıldız (2024) ise felsefi sorgulamanın çocukların iletişim kurma, empati geliştirme ve düşüncelerini ifade etme becerilerini desteklediğini belirtmiştir. Nitel veriler de bu noktada önemlidir; öğretmenler çocukların sınıf içi iletişimlerinde belirgin bir artış olduğunu, fikirlerini daha rahat ifade ettiklerini ve grup çalışmalarında daha fazla iş birliği sergilediklerini ifade etmişlerdir. Bir öğretmen, "Çocuklar artık birbirlerini dinliyor ve tartışmalarda daha yumuşak bir dil kullanıyorlar." şeklinde gözlem paylaşımında bulunmuştur. Bu bulgular, Forrester ve Hui (2022) tarafından yapılan çalışmada da desteklenmekte, P4C oturumlarının çocukların sosyal etkileşim, iletişim ve empati davranışlarında belirgin gelişmeler sağladığı belirtilmektedir.

Uluçay (2025) ve Kaynar'ın (2024) yürüttüğü deneysel araştırmalarda, P4C eğitimi alan çocukların eleştirel düşünme puanlarında kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde artışlar tespit edilmiştir. Uluçay'ın (2025) çalışmasında, 5–6 yaş arası çocuklara sekiz hafta süreyle uygulanan P4C oturumlarının özellikle gerekçelendirme, neden–sonuç ilişkisi kurma ve alternatif fikir üretme becerilerini belirgin biçimde geliştirdiği, çocukların tartışmalarda daha tutarlı argümanlar sunduğu ve kendi düşüncelerini açıklarken "çünkü, bu yüzden, bana göre" ifadelerini daha sık kullandıkları görülmüştür. Benzer biçimde, Kaynar (2024) da on haftalık uygulama sonunda P4C'ye katılan çocukların düşünme günlüklerinde daha derin analizler yaptığını, problemlere birden fazla çözüm önerisi getirdiklerini ve akranlarının fikirlerine yönelik daha yapıcı geri bildirimler sunduklarını rapor etmiştir. Bu çalışmalar, erken yaşlarda bile düzenli P4C uygulamalarının çocukların üst düzey bilişsel becerilerini kısa sürede görünür biçimde geliştirebildiğine işaret etmektedir.

Benzer şekilde, Zulkifli ve Hashim'in (2020) araştırması, felsefi sorgulamanın çocukların hem bilişsel hem de duygusal düzeyde bakış açısı geliştirme becerilerini desteklediğini vurgulamaktadır. Araştırmada P4C uygulamalarına katılan 6–7 yaş grubu çocukların hikâye karakterlerinin duygu ve düşüncelerini anlamada kontrol grubuna göre çok daha başarılı oldukları; tartışmalarda "Ben onun yerinde olsaydım…" gibi empati temelli ifadeleri daha sık kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca çocukların akranlarının söylediklerini tekrar ederek onlardan açıklama isteme, bir fikri başka bir fikirle karşılaştırma ve duygusal tepkileri daha doğru yorumlama davranışlarında da anlamlı gelişme gözlenmiştir. Bu bulgular, P4C'nin yalnızca bilişsel değil, duygusal-perspektif alma becerileri üzerinde de güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, Tjosvold ve Johnson'ın (1977) erken dönem bulguları da felsefi tartışmaların bireylerin başkalarının düşüncelerini anlama yetilerini ve sosyal gelişimlerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu klasik çalışma, tartışma ve işbirliği temelli öğrenme ortamlarına katılan çocukların sosyal problem çözme becerilerinde belirgin ilerlemeler kaydettiğini, özellikle karşıt görüşü anlamaya çalışma, akranının duygusal tepkisini yorumlama ve çatışmaları yapıcı biçimde çözme davranışlarının geliştiğini göstermiştir. Araştırmacılar, birlikte düşünme süreçlerinin çocuklarda bakış açısı alma kapasitesini artırdığını, bunun da daha derin sosyal anlayışı desteklediğini vurgulamıştır. Bu sonuçlar P4C'nin temel felsefesiyle örtüşmekte ve felsefi diyalogların sosyal-duygusal gelişimi destekleme potansiyelini ortaya koymaktadır. Uluslararası literatürde de özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar (örn., Ab Wahab vd., 2022; Lone, 2021), P4C'nin küçük yaş çocuklarında üst düzey düşünme, empati ve işbirlikli öğrenme süreçlerini anlamlı biçimde güçlendirdiğini göstermektedir.

Buna karşılık, felsefi sorgulama, dil-bilişsel gelişim ve soru oluşturma alanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, ilgili becerilerin gelişiminin daha uzun süreli, yapılandırılmış ve tekrar eden uygulamalarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca çocukların bireysel farklılıkları, öğretmen faktörü ve uygulama süresinin kısa oluşu da bu sonuçlara etki eden değişkenler arasında değerlendirilebilir. Öğretmen görüşleri de bu sonucu destekler niteliktedir; bazı öğretmenler, felsefe temelli etkinliklerin süreklilik kazanması halinde çocukların sorgulama derinliğinin daha da artacağını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Trickey ve Topping'in (2004) uzun dönemli P4C uygulamalarını incelediği bulgular, sorgulama derinliği için programın süresinin kritik olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, çocukların sosyal çevresel koşullarının da felsefe temelli eğitimin etkililiği üzerinde belirleyici olduğudur. Özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı çocukların P4C uygulamalarından daha fazla fayda sağladığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu, felsefi sorgulama temelli eğitimin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda sosyal eşitsizlikleri azaltıcı bir rol üstlenebileceğine işaret etmektedir. Felsefe temelli eğitimin sosyal ve duygusal gelişim üzerindeki etkileri farklı bağlamlarda yapılan

araştırmalarla da ortaya konmuştur. Japonya'da Kitami ve Yamuchi'nin (2022) yürüttüğü çalışma, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı çocukların bile bu program aracılığıyla iletişim ve empati becerilerinde belirgin ilerlemeler kaydettiğini göstermiştir. Benzer şekilde, Mohr Lone (2021) de erken yaşlarda P4C'nin özellikle sosyal-duygusal becerileri destekleyerek çocukların akran ilişkilerini güçlendirdiğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak, P4C yaklaşımı okul öncesi çocukların eleştirel düşünme ve bakış açısı alma becerilerini desteklemekte etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak bu etkinin daha kalıcı ve yaygın hale gelmesi için eğitimin süresinin uzatılması, öğretmenlerin sürece daha etkin hazırlanması ve programın uygulama biçiminin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın bulguları, P4C'nin erken çocukluk eğitiminde düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla yaygınlaştırılabilecek bir model olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmacılara, ebeveynlere ve eğitimcilere yönelik öneriler sıralanmıştır:

- Felsefe temelli eğitimin özellikle algısal ve metabilişsel beceriler üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla derinlemesine ve yapılandırılmış müdahale çalışmalarının yapılması önerilebilir.
- Bu yaklaşımın farklı yaş gruplarında nasıl etkiler yarattığını incelemek üzere karşılaştırmalı araştırmaların gerçekleştirilmesi; gelişimsel farklılıkların ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi önerilebilir.
- Felsefe temelli eğitimin uzun vadeli etkilerini izlemek amacıyla boylamsal araştırmaların yürütülmesi ve programın kalıcılığına ilişkin verilerin elde edilmesi önerilebilir.
- Okul öncesi eğitimde felsefi sorgulamayı içeren etkinliklerin yaygınlaştırılması ve öğretmenlerin eğitim programına düşünmeye dayalı uygulamaları entegre etmelerinin teşvik edilmesi önerilebilir.
- Ebeveynlerin, çocuklarıyla gündelik yaşamda felsefi sohbetler gerçekleştirmeleri; bu yolla eleştirel düşünme ve empati becerilerini desteklemeleri önerilebilir.
- Eğitim politikalarının, okul öncesi dönemden itibaren düşünme becerilerini hedefleyen sistematik yaklaşımları kapsayacak biçimde yeniden yapılandırılması önerilebilir.
- Felsefi düşünmenin önemi konusunda kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik çalışmaların planlanması ve öğretmenler ile ebeveynlerin bu alandaki farkındalıklarının artırılması önerilebilir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Teşekkür

Bu çalışmaya katkıda bulunan tüm katılımcılara teşekkür ederiz.

Finansal Destek

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Komite Onayı

Araştırma için İstanbul Kent Üniversitesi'nden 31738 /Nisan 2024-03 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam

Araştırmaya katılacak çocuklar ve araştırma öncesi ve sonrası yapılan ölçekler, araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcı çocukların araştırmaya gönüllülük esasına göre katıldıkları belirtilmiş, ebeveynlere çocuklarının hakları detaylı biçimde açıklanmış ve yazılı onam formları imzalatılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız.

Yazar Katkıları

G.N.B: Fikir, Tasarım, Analiz ve Yorumlama, Veri Toplama ve İşleme, Literatür Tarama, Yazma, Eleştirel İnceleme
G.G.: Fikir, Tasarım, Analiz ve Yorumlama, Veri Toplama ve İşleme, Literatür Tarama, Yazma, Eleştirel İnceleme

Kaynaklar

Ab Wahab, M. K., Zulkifli, H., & Abdul Razak, K. (2022). Impact of Philosophy for Children and its challenges: A systematic review. *Children, 9*(11), 1671. https://doi.org/10.3390/children9111671

Aksoy, M. (2024). *Çocuklar için felsefe (P4C) yaklaşımının ilkokul öğrencilerinin fene karşı tutum ve problem çözme becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Aslan, D., & Köksal-Akyol, A. (2016). Çocuklar için bakış açısı alma testi (ÇBT)'nin geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 207–221.

Başerer, D., & Duman, E. Z. (2019). Felsefi süreç içinde düşünme olgusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(2), 379–395.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Sage.

Bruner, J. S. (1960). *The process of education*. Harvard University Press.

Bruner, J. S. (1966). *Toward a theory of instruction*. Harvard University Press.

Çiçek, H. (2017). Felsefeyle çocuk çocukla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet*, 2(4), 51-60.

Demirbilek, Y., & Gültekin, A. (2024). Çocuklar için felsefe: düşüncenin yeni ufukları (P4C). *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 19-34.

Demirtaş, V. Y., Karadağ, F., Gülenç, K. (2018). Okul öncesi dönemdeki çocukların felsefi sorgulama süreçlerinde oluşturdukları soruların düzeyi ve verdikleri cevapların niteliği: çocuklarla felsefe eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences.* 10(2), 277-294.

Demirtaş, V. Y., Karadağ, R., & Gülenç, M. (2018). Felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünmenin geliştirilmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 3*(1), 1–18.

Fisher, R. (2005). *Teaching children to think* (2nd ed.). Nelson Thornes.

Forrester, M. A., & Hui, P. (2022). Critical thinking in the preschool classroom: A systematic review of pedagogy and practice. *Early Childhood Research Quarterly*, 60, 109–120.

Garcia-Moriyon, F., Rebollo, I., & Colom, R. (2005). Evaluating Philosophy for Children: A meta-analysis. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children, 17*(4), 14–22.

Karadağ, R., & Demirtaş, V. Y. (2018). Felsefe temelli etkinliklerin okul öncesi çocukların üst düzey düşünme becerilerine etkisi. *Okul Öncesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 85–100.

Karadağ, F., Demirtaş, V. Y., & Yıldız, T. (2017). 5-6 yaş çocuklar için felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünmenin değerlendirilmesi ölçeğinin geliştirilmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1025-1037.

Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(4), 23-37.

Kaya, N. B. (2020). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde çocuklar için felsefe: bir eylem araştırması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Kaynar, N. (2024). *Felsefi sorgulama odaklı aktivitelerin 5-6 yaş çocuklarda eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). KTO Karatay Üniversitesi.

Kızıltan, Ö. (2012). Çocuklar için felsefe ve düşünme örgüsü. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2*(3), 11–20.

Kızıltan, Ö. (2012), Felsefe öğretimi sorunları ve yeni yaklaşımlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi.* 1(4), 334-342.

Kitami, Y., & Yamuchi, L. (2022). Discussion-based pedagogy to promote to socioemotional learning and well-being among students in Japan. 7(2), s. 48-59.

Likhar, A., et al. (2022). Early childhood development and social determinants. *Cureus, 14*(9), e28936.

Lipman, M. (2012). *Thinking in Education*. Cambridge University Press.

Lone, J. M. (2021). *Seen and not heard: Why children's voices matter*. Rowman & Littlefield.

Mohr-Lone, J. (2021). *Filozof çocuk.* Sola Unitas

National Association for the Education of Young Children [NAEYC]. (2020). *Developmentally appropriate practice (DAP) position statement*. NAEYC.

Özdemir, Ö. (2018). Dünyada çocuklar için felsefe: tarihçe ve güncel çalışmalar. *Felsefe Dergisi*. S:6

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Sage.

Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children* (M. Cook, Trans.). International Universities Press.

Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academy Press.

Tjosvold, D., & Johnson, D. (1997). Effects of controversy on cognitive perspective taking. *Journal Of Educational Psyshology,* 69(6), 679-685.

Tjosvold, D., & Johnson, R. (1977). Social interdependence and perspective-taking. *Child Development, 48*(3), 786–791.

Trickey, S., & Topping, K. J. (2004). Philosophy for Children: A systematic review. *Research Papers in Education, 19*(3), 365–380.

Ulucan, S. (2023). *Çocuklar için felsefe etkinliklerinin öğrenenlerin deneyimlerine ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi: Bir eylem araştırması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.

Uluçay, N. (2024). *Okul öncesi dönemde çocuklar için felsefe (P4C) uygulamalarının eleştirel düşünme ve yaratıcılık becerilerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.

UNICEF. (2023). *Early childhood development: UNICEF vision for every child*. United Nations Children's Fund.

UNICEF. (2024). *Global report on early childhood care and education: The right to a strong foundation for every child*. United Nations Children's Fund.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, A. (2024). Çocuklarda felsefi sorgulama temelli eğitimin iletişim ve düşünme becerilerine etkisi. *Okul Öncesi Eğitimi Dergisi, 9*(1), 41–59.

Zulkifli, H., & Hashim, R. (2020). Philosophy for children (P4C) in improving critical thinking in a secondary moral education class. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research,* 19(2), 29-45.